
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

EURÓPAI UTAS

Domonkos István: *Önarckép novellával.* Forum Könyvkiadó, Újvidék,
1986

Legszívesebben azt mondanám: egy nemzedék néz vissza megtett útjára Domonkos István korai novelláival. Egy nemzedék, amely válságos időkben jött a világra, háborús káoszban, hogy aztán romok között eszmélkedve, múlt és jövő határmezsgyéjén, mintegy a jelen senkiföldjén próbáljon tájékozódni, s megtalálni a maga helyét. Nem tévován tapogatózva, inkább türelmetlenül, mert folytatás és kezdet egyformán homályban maradt azzal, hogy valami elveszett, és ami ígéret volt, valahol messze derengett még.

Amíg azonban az ember fiatal, világok változását is bátran és vidáman vészeli át, a kötődés legkisebb nyúge nélkül, azt is lerázva, ami óhatatlanul hozzátapad. Mindenekelőtt a hagyományt, amely oly marasztalóan kötné magához, szülőfölddel és dajkaénekekkel, a keserves sorsot is megszépítve, úgyhogy egészen megszabadulni tőle nem is lehet soha.

Am ez a nemzedék, amelyről beszélek, nem egyszerűen azzal jött, hogy az apák helyére álljon. Egészen mélyről kellett feltörnie, többségében sötét, falusi környezetből, rendhagyó formában, egy eltűnt osztály helyébe, amelyet oly tragikus módon sodort el a háború: börtönbe, hazátlanságba, magányba, halálba. Egyszerűen szólva és kicsit közhelyesen: egy új intelligencia helye várt rá. Ezért nem tudott és nem akart a kész formákba behelyezkedni, sem irodalomban, sem művészetben, s elfogadni gyanús törvényeit, amelyek egy nemzeti identitás konzekvenciáival terheltek volna meg.

Elutasítása sem volt minden ellentmondás nélkül. Domonkos Istvánt is úgy eresztették el az élet napfényesebbnek vélt útjára otthoni szegénységből, mint régen, s igen jellemzően, hogy tanító legyen. Ez volt valamikor a messze fénylő, de mégis elérhető álom a szegény szülők előtt! Azt hiszem, ez is fölöttébb jellemző, s hogy ő maga ennél töb-

bet akart, talán nemcsak belső, hanem külső impulzusok is elősegítették. S bizonyára az említett kötetlenségnek köszönhető, hogy messzebbre látott, mint az előtte járó nemzedék, s így már első poemáját egy egész kritikai kórus ünnepelte, mert új hangon, hihetően tudott beszélni.

Egész pályaképét megrajzolni azonban nem tartozik a feladatomhoz. Csak annyira vállalkoznék itt, amennyit másfél évtizeden át írt s most kötetbe foglalt novelláinak ismertetése megkíván. Mert engem mindegyiknek ezeknek a szabálytalan novelláknak a szabadossága lepett meg.

Mint amikor valaki szorgalmas ujjgyakorlatok ürügyén összefüggéstelen, ám mégis jókedvűen csapongó dallamokat játszik. Talán nem véletlenül, még kevésbé Poe-t vagy a szürrealistákat utánozva, csak mint amikor valaki magának muzsikál, s időnként azért mégis valami jelzéssel, véletlenül vagy ösztönösen összefogja az egészet. A mese játékterében is teljesen szabadon, mégis valami egészen széles diapazonnal, messze túl a kisember itthoni otthonán, amikor csak át kell szólni a kerítésen a szomszédnak egy lapátért, „komšinice imate li jednu lopatu”, hazai trivialisokkal is bőven meglocsolva az összevissza kalandozó monológot, majd Ingrid után eredve: „ich liebe dich Ingrid, ich liebe dich”, a fogyatékos német nyelvtudáson sem javítva, mert akkor már nem lenne hiteles és természetes. Ez is egy világot járt ember fölényével elhanyagolva, hogy semmiben se legyen erőltetett.

Így lesz vége a háborúnak is *Dr. Kinch* történetében, aki azonban csak a címben szerepel rangrejtve és sokat ígérve, de a néhány szereplő a Zászlóstól az Ezredesig oly mozgalmassá tudja tenni pusztá jelenlétét, áttételesen a háború borzalmait is tökéletesen éreztetve, hogy attól nemcsak Legkisebbnek, hanem az olvasónak is „hideg szaladozik a hátán”. Dinamikussá a Kocsmáros teszi ezt a színes képsort, amelyből az egész összeáll még egy temetői jelenettel is megtévezve, hogy egy szimbolikus jelenettel záródjék a háborúból megtértek vonulása, amikor majd véres nadrágszárát mossa ki az egyik szereplő. Azt hiszem, ez a legtökéletesebb darabja Domonkos abszurd novelláinak.

Nem mintha, mondjuk, a *Partizánok* nem lenne tiszta költői reveláció, vagy a *Játék* táját és egész gyerekkort érzékeltető, szép hangulatkép. Ezekben a mese fonala sem szakad meg minduntalan, mint a képekben gazdagabb, eseményekben változatosabb *A regény* című, humorral és önjóniával átszőtt, hosszabb futamban, amely talán mégis a leginkább novella.

Az egész azonban nem születetett volna meg Domonkos európai kalandjai nélkül. Onnan vette a távlatot és a bátorságot az írásnak ehhez a merész kreációjához ez az európai utasa a jugoszláviai magyar irodalomnak. E nélkül s muzsikusi természete nélkül nem lett volna az, aki lett. És persze, a társak nélkül sem, akikkel egy nemzedék követelte a maga jogait. S ha kivált az együttesből, hát azért válhatott ki, mert

Európában is otthon érezte magát, úgyhogy a hazai kétnyelvűség megjelenése esetenként ezzel igazolást.

Nekem, hogy szubjektív legyek, a korai novellák érdekesebbek, mint a hetvenes években született darabok. Az előbbiekből mintha a világ felfedezésének öröme is benne volna, s a megismerés csodája. Az utóbbiakban több a tudatos kísérletezés, s mintha a vaskos erotika túlzásai, ahogy a fülledt testszag árad belőlük, ugyancsak keresettek lennének.

A kis kötet utolsó darabjában csakugyan ismerősen jelennek meg az önarckép vonásai, ugyanakkor azonban, mintha egy szertelenebb Örkenyt is kinézne a sorok közül, míg a torzszülött Kiscsuhás, aki azután, hogy a tüzes vérfű cigánylányt, Esmeraldát kirántott szabályák között oly látványosan lefektette, ugyancsak kénytelen világgá menni, hogy majd állatkinzó és kocsmái kidobóember legyen Londonban, a költői intonáció meg önmagát kérdőjelezze meg.

És eközben kétségtelenül az autentikus Domonkos diadalmaskodik archaikus stílusban a maga sajátos prózai lehetőségei fölött.

Hogy ne folyamatos mesével, hanem egymásra kopírozott, erőteljes képek színes tömegével maradjon meg az olvasó emlékezetében.

HERCEG János

NOVELLÁSKÖTET MELLÉKTERMÉKEKBŐL

Domonkos István: *Önarckép novellával*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1986

Domonkos István mindenekelőtt költő, korszerű líránk egyik legeredetibb, legegényibb hangú képviselője, *Kormányeltörésben* című nevezetes poémája meg éppenséggel máig is talán legkiemelkedőbb és legmegrázóbb alkotása költészetünknek. Hogy ígéretes prózaírói tehetség, sőt bizonyos fokig ígéreteket beváltó reprezentánsa is prózairodalmunknak, azzal egyik legérdekesebb/legértékesebb regényünk, *A kitömött madár* óta szintén tisztában vagyunk. Ám azóta sajnos inkább csak várunk...

Úgy tűnik, többet egy zsenéket, műhelyforgácsokat, melléktermékeket és részben talán utórezgéseket egybegyűjtő, vékonyka novelláskönyvnél. Bármennyire „kísérletező” költőként és prózaíróként tartjuk is számon Domonkos Istvánt, olyan alkotóként, akinél a kísérletezés nem csupán „jelentős helyet foglal el”, hanem helyettesíti is a „beérkezést”, bizonyos értelemben mintegy a művek helyét is „bitorolva”. Nem csupán novelláival nyújtva önarcképet — elvégre minden író ezt teszi, novellával éppúgy, mint bármilyen más műfajjal —, hanem novellái helyett is tulajdonképpen. Ezért is nevezhetők ezek az írások sokkal